

**БАШТАЛГЫЧ МЕКТЕП ЖАШЫНДАГЫ БАЛДАРДА
ЛИДЕРЛИК САПАТТАРДЫ ӨНҮКТҮРҮҮ**

**РАЗВИТИЕ ЛИДЕРСКИХ КАЧЕСТВ У ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО
ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА**

**DEVELOPMENT OF LEADERSHIP QUALITIES IN CHILDREN
OF PRIMARY SCHOOL AGE**

***Аннотация.** Бул макалада класстан тышкары иштерде башталгыч мектеп жашындагы балдардын лидерлик сапаттарын өнүктүрүү боюнча көнүгүүлөрдүн комплексин иштеп чыгуу маселелерине кенен кайрылат.*

***Аннотация.** В данной статье подробно рассмотрены вопросы разработки комплекса упражнений для развития лидерских качеств детей младшего школьного возраста во внеклассной деятельности.*

***Abstract.** In this article, the issues of developing a complex of exercises for the development of leadership qualities of children of primary school age in extracurricular activities are considered in detail.*

***Түйүндүү сөздөр:** Лидер, окуучунун инсандык сапатын өнүктүрүү, “МЕН” концепция, лидерлик. **Ключевые слова:** Лидер, развитие личности студента, концепция «Я», лидерство. **Key words:** Leader, personality development student, concept "Y", leadership.*

Лидерлик – инсандар аралык мамилелердин өзгөчө түрү, мында бир адам команданын бардык аракеттери үчүн жоопкерчилик алат.

Лидерлик темасы көптөгөн кылымдар бою актуалдуу бойдон калууда. Атүгүл байыркы философтор инсандын башка адамдардын үстүнөн бийлигинин себеби жөнүндө ойлонушкан. Бул кубулуштун сырына Конфуций, Аристотель, Платон, Макиавелли, Монтескье, М.Вебер, З.Фрейд жана башка көптөгөн адамдар кирүүгө аракет кылышкан. Платон менен Аристотель адам бийликти эмне үчүн жана кантип өз колуна алат деп гана эмес, ошол күчтүн жардамы менен кандай максаттарга жетүүгө тийиш экенин да ойлонушкан. Алар жакшы жетекчи адилеттүүлүккө умтулушу керек деп эсептешкен. Аристотель лидердин саясатка катышуусу адамдык ар-намыстын эң жогорку формасы деп эсептеген. Бирок, белгилей кетчү нерсе, байыркы философтор, биринчи кезекте, лидердин ролун ойноонун ченемдик аспектилери жөнүндө, тагыраак айтканда, бийликти колунда кармап турган адам эмнени билиши керектиги жөнүндө айтышкан.

Бүгүнкү күндө лидерликтин бир нече теориялары бар.

Биринчи теория - инсандын өзгөчөлүктөрү теориясы. Ал англис психологу жана антропологу Ф.Гальтондун изилдөөлөрүнүн натыйжасында келип чыккан [3]. Ал өзүнүн теориясынын негизи катары тукум куучулук идеясын алган. Башкача айтканда, негизги идея лидердин аныктоого жана түзүүгө мүмкүн болгон айрым жеке сапаттарды мурастоо идеясы болгон. Ал эч качан деталдуу тизме түзө алган эмес. Андан кийин дагы көптөгөн психологдор ушундай тизмени түзүүгө аракет кылышкан, анын ичинде 1940-жылы америкалык психолог К. Берд [1].

Бирок, акыры, ар бир адамдын тизмелери бири-биринен такыр башкача жана түп-тамырынан бери айырмаланып чыкты.

Экинчи теория Пол Херси жана Кен Бланчард тарабынан иштелип чыккан кырдаалдык лидерлик теориясы болгон. Бул теория лидерлик бир нече объекттердин, атап айтканда: субъекттин, жердин, убакыттын жана жагдайдын өз ара байланышынын натыйжасында пайда болот деп айтылат. Бул топтун туруктуу лидери жок, бирок белгилүү бир кырдаалда гана пайда болот дегенди билдирет. Башкача айтканда, топтун айрым мүчөлөрү тигил же бул учурда тигил же бул кырдаалда зарыл болгон сапатты көрсөтүшөт. Демек, бул адам топтун башчысы боло алат, бирок бир азга гана.

Үчүнчү теория - күтүү-өз ара аракеттенүү теориясы. Аны иштеп чыгууда көптөгөн америкалык окумуштуулар иштеген – Дж.Хоманс, Дж.Хемфилл, Р.Стогдил, С.Эванс, Ф.Фидлер. Акыркысы теориянын өзүнүн версиясын - лидерликтин натыйжалуулугунун ыктымалдык моделин сунуштады. Анын басымы лидердин таасирин, анын жеке сапаттарын жана кырдаалдык өзгөрмөлөрдү интеграциялоого багытталган. Ф.Фидлер лидерлик стили кырдаалдык өзгөрмөлөр менен байланыштуу деп эсептеген, мындай жол менен лидер үчүн жагымдуу жагдай анын жолдоочулары менен жакшы мамилелерди, кылдаттык менен иштелип чыккан тапшырманы жана күчтүү лидерлик позицияны камтыйт.

Лидер адамдарды абдан жакшы билиши керек, алардын сезимдерин, эмоционалдык абалын түшүнүшү керек, анткени анын күчү ушунда. Башкача айтканда, чыныгы лидер абдан жакшы психолог. Ал маектешинин эмоционалдык маанайын жакшы түшүнүшү керек, анткени бул ага расмий жана расмий эмес шарттарда сүйлөшүүнү чебердик менен түзүүгө жардам берет. Лидер болуу үчүн таланттын болушу аздык кылат. Мындан тышкары, сиз дагы эле жеке жана кесиптик жактан да өнүктүрүшү керек.

Лидерлик өнүкпөгөн талант, башка бардык жөндөмдөр сыяктуу өчөт. Адам 30-35 жашында турмуштук тажрыйбага ээ болгондон кийин чыныгы лидер болуп калат.

Окумуштуу психологдор ар бир жаштын, ар бир курактык этаптын спецификасын жетектөөчү ишмердүүлүктү, өнүгүүнүн социалдык абалынын өзгөчөлүктөрүн, негизги курактын жаңы өзгөчөлүктөрүн талдоо аркылуу ачып беришет.

6-7 жаштан 10-11 жашка чейинки курак мектеп жашоосунун алгачкы мезгилин (1-4-класстар) түзөт. Бул куракта мектеп окуучуларында өнүгүүнүн эң чоң резервдери бар. Бул резервдерди аныктоо, ошондой эле аларды ийгиликтүү пайдалануу өнүгүү психологиясынын да, тарбиялоо психологиясынын да маанилүү милдеттеринин бири болуп саналат.

Кичинекей мектеп курагындагы жетектөөчү иш-билим берүү иши. Мына ушул курактагы мектеп окуучуларынын психикасынын өнүгүүсүндөгү негизги өзгөрүүлөрдү аныктайт. Бала мектепке киргенде, окуунун таасири астында анын бардык аң-сезимдүү процесстери кайра түзүлөт, алар чоң кишилерге мүнөздүү сапаттарга ээ болушат, анткени балдар алар үчүн иш-аракеттердин таптакыр жаңы түрлөрүнө тартылып, ошондой эле системанын катышуучусу болуп калышат. инсандар аралык мамилелердин. Баланын когнитивдик процесстери жалпы мүнөздөмөлөр менен бириккен ыктыярдуулук, өндүрүмдүүлүк жана туруктуулук менен пайда болот [2].

Д.Б. Эльконин өзүнүн эмгектеринде кенже мектеп окуучусу ээ болгон билгичтик менен көндүмдү эң негизгиси толук пайдалануу үчүн баланы мектепте гана эмес, үйдөгү окуу-тарбия иштерине тез көнүктүрүү керек деп ырастайт. аларды туруктуулукка, кунт коюучулукка жана тактыкка уйретет. Мектепке киргенге чейин балада өзүн өзү башкара

билүү, иш билгилери, адамдар менен тил табыша билүү, ролдук жүрүм-туруму жетишээрлик деңгээлде калыптанышы керек [3].

Бул мезгилде баланын андан ары активдүү физикалык жана психофизиологиялык өнүгүүсү пайда болуп, мектепте системалуу билим алууга мүмкүнчүлүк түзүлөт. Биринчи кезекте мээнин жана нерв системасынын иштеши жакшырат. Физиологдордун айтымында, 7 жашка чейин мээнин кабыгы эбак эле жетилген. Бирок мээнин эң маанилүү, өзгөчө адамдык бөлүктөрү, психикалык ишмердүүлүктүн татаал формаларын программалоого, жөнгө салууга жана башкарууга жооптуу, бул курактагы балдарда калыптанышы аяктай элек (мээнин алдыңкы бөлүктөрүнүн өнүгүүсү гана бүтөт. 12 жашка чейин), анын натыйжасында кортекстин субкортикалдык структураларга жөнгө салуучу жана ингибитордук таасири жетишсиз. А.У. Вардянян белгилегендей, кортекстин жөнгө салуучу функциясынын жеткилең эместиги бул курактагы балдарга мүнөздүү жүрүм-турумдун, активдүүлүктүн жана эмоционалдык чөйрөнүн өзгөчөлүктөрүнөн көрүнүп турат: кичүү мектеп окуучулары тез алаксыгышат, көпкө концентрацияга жөндөмдүү эмес, толкунданышат. , жана эмоционалдуу [3].

Башталгыч мектеп жашы - таанып-билүү процесстеринин интенсивдүү өнүгүү жана сапаттык кайра өзгөрүү мезгили: алар кыйыр мүнөзгө ээ болуп, аң-сезимдүү жана ыктыярдуу боло баштайт. Бул мезгилде жүрүм-турумду өз ыктыяры менен жөнгө салуу жөндөмү сапаттык жактан өзгөрөт. Бул куракта пайда болгон «балалык стихиялуулугун жоготуу» (Выготский Л.С. боюнча) балага түздөн-түз эмес, аң-сезимдүү максаттарды жетекчиликке алууга, социалдык жактан өнүккөн иш-аракет кылууга мүмкүндүк берүүчү мотивациялык-керектөө чөйрөсүнүн өнүгүүсүнүн жаңы деңгээлин мүнөздөйт. нормалары, эрежелери жана жүрүм-турум ыкмалары [1].

Бала акырындык менен өзүнүн психикалык процесстерин өздөштүрүп, кабыл алууну, көңүл бурууну, эс тутумун башкарууну үйрөнөт.

Башталгыч мектеп курагында ой жүгүртүү үстөмдүк кылуучу функцияга айланат. Мектепке чейинки курактан башталган визуалдык-образдуу ой жүгүртүүдөн вербалдык-логикалык ой жүгүртүүгө өтүү аяктады [3].

Мектепте билим берүү оозеки жана логикалык ой жүгүртүү артыкчылыктуу өнүгүүгө ээ боло тургандай түзүлөт. Эгерде мектептеги биринчи эки жылда балдар көрсөтмөлүү мисалдар менен көп иштесе, кийинки класстарда мындай иштердин көлөмү кыскарат. Элестетүүчү ой жүгүртүү билим берүү ишмердүүлүгүндө азыраак зарыл болуп баратат, деп эсептейт Д.Б. Элконин [2].

Башталгыч мектеп курагынын аягында (жана андан кийин) балдар арасында индивидуалдык айырмачылыктар пайда болот. Психологдор билим берүү маселелерин оозеки түрдө оңой чечкен «теоретиктердин» же «ойчулдардын» топторун, визуализация жана практикалык аракеттердин колдоосуна муктаж болгон «практиктер» жана жандуу элестүү ой жүгүртүүсү бар «сүрөтчүлөр» деп бөлүшөт. Көпчүлүк балдар ой жүгүртүүнүн ар кандай түрлөрүнүн ортосунда салыштырмалуу балансты көрсөтөт.

С.Л. Рубинштейн теориялык ой жүгүртүүнү калыптандыруунун маанилүү шарты илимий түшүнүктөрдү калыптандыруу болуп саналат деп белгилеген. Теориялык ой жүгүртүү окуучуга предметтердин тышкы, визуалдык белгилерине жана байланыштарына эмес, ички, маанилүү касиеттерине жана мамилелерине көңүл буруп, маселелерди чечүүгө мүмкүндүк берет [3].

Мектепке чейинки курактагы балдар кабылдоону талдоо менен мүнөздөлсө, анда башталгыч мектеп курагынын аягында тиешелүү даярдык менен кабыл алуу синтези пайда болот. Өнүгүп жаткан интеллект, кабыл алынган нерселердин элементтеринин ортосунда

байланыштарды түзүү жөндөмүн жаратат. Муну балдар сүрөттү сүрөттөгөндө оңой эле байкаса болот. Бул өзгөчөлүктөр бала менен баарлашууда жана анын өнүгүүсүндө эске алынышы керек.

Ошентип, башталгыч мектеп курагындагы балдарда лидерлик сапаттарды өнүктүрүү жолдорунун мисалдары келтирилген. Бул жерде сүрөттөлгөн нерселердин баары балдардан алардын мүмкүнчүлүгүнөн тышкары, али жөндөмсүз болгон нерсени талап кылбайт. Балким, кээде жаш мектеп окуучулары команда чыныгы лидер катары аларга үмүт артып жатканын түшүнбөй да калышат. Көбүнчө балдар муну топтун башка мүчөлөрүнүн (биздин учурда классташтары) таануу жана жактыруу катары кабыл алышат.

Адабияттар:

1. Викулова, М.А. Педагогические условия формирования лидерских качеств личности ребенка [Текст]: автореф. кандидат пед. Наук: 13.00.01. / М.А. Викулова; Исследовательский центр семьи и детства. – Нижний Новгород, 1997. – 24 с.

2. Карпова, Г.А. Методы педагогической диагностики: Учебн. пособие [Текст] / Г.А. Карпова – М.: Екатеринбург, 2011 – 43 с.

3. Эльконин, Д.Б. Психология развития: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. Заведений [Текст] / Д.Б. Эльконин – М.: Издательский центр «Академия», 2001 – 144 с.